

CZU: 81'255.2

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_16](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_16)

TRADUCEREA LITERARĂ: ÎNTRE CREATIVITATE (LIBERTATE) ȘI „TRĂDARE” – O ABORDARE MACRO ȘI MICRO TEXTUALĂ

Cristina ZBANȚ,

Universitatea de Stat din Moldova

Binomul traducere liberă vs traducere literală constituie din cele mai vechi timpuri un subiect de dezbateri practice și teoretice. Noțiunea de fidelitate în traducere a fost și continuă să rămână în miezul acestor dezbateri, acumulând noi argumente teoretice. Totuși, în traducerea textului literar pare să domine abordarea care privilegiază libertatea alegerii traducătorului. Este clar că această libertate oferă un spațiu deschis pentru creativitatea traducătorului, care se manifestă atât în demersul macro, cât și micro textual în procesul de stabilire a echivalentelor de traducere. În articol ne propunem examinarea efectelor comunicative ale interferențelor posibile între ambele demersuri în procesul traducerii textelor literare.

Cuvinte-cheie: adaptare, creativitate, fidelitate, metodă de traducere, tip de traducere, text, traducere literară, personalitatea traducătorului.

LITERARY TRANSLATION: BETWEEN CREATIVITY (FREEDOM) AND “BETRAYAL”: A MACRO AND MICRO TEXTUAL APPROACH

The binary opposition between free translation and literal translation has, since antiquity, constituted a subject of both practical and theoretical debate. The notion of fidelity in translation still prevails at the core of these debates and accumulates new theoretical arguments. Nevertheless, in the translation of literary texts, there appears to be a prevailing approach that privileges the translator's freedom of choice. Obviously, such freedom creates an open space for translator's creativity, which manifests itself at both macro and micro textual levels in the process of establishing translational equivalents. The present study aims to analyze the communicative effects of possible interferences between these two approaches in the translation of literary texts.

Keywords: adaptation, creativity, fidelity, translation method, type of translation, text, literary translation, translator's subjectivity.

Introducere

Pe măsură ce lumea în jurul nostru se schimbă rapid și devine tot mai complexă, gândirea sistemică ne ajută să o gestionăm, să ne adaptăm la ea și să punem în valoare un avantaj impresionant de posibilități care se deschid permanent. Ne convingem tot mai mult că lucrurile trebuie văzute și evaluate în sistem, iar acesta nu se rezumă la o simplă acumulare de lucruri, ci desemnează un ansamblu de elemente interdependente, aflate în interacțiune și organizate de o manieră coerentă în vederea realizării unui anumit scop [9, p. 22-23]. Abordarea sistemică permite analiza mecanismelor și legăturilor care asigură integritatea sistemului și funcționează în interiorul acestuia fiind, totodată, în strânsă interacțiune cu realitatea culturală, istorică și socială. În traducerea literară, sistemul se manifestă prin conținutul și forma textului sursă care urmează să fie reexprimate printr-un proces cognitiv complex într-un nou sistem – cel al textului țintă. Mai exact, declanșarea procesului de traducere generează coexistența a două sisteme, dintre care primul, cel al textului sursă (al sistemului semiotic sursă), este (cvasi) real, iar al doilea, cel al textului țintă (al sistemului semiotic țintă), este virtual și depinde de strategiile care urmează să fie aplicate în vederea creării noului text în limba de destinație [20, p. 225].

Orice sistem presupune schimbări de diferit ordin, generate de factori externi acestuia, iar grație aptitudinii noastre raționale ajungem să înțelegem că este necesar de decorticat lucrurile în elemente mai mici, comprehensibile, pentru a înțelege legăturile directe de cauză și efect care se produc în urma interacțiunii tuturor elementelor. Totuși, rămânem permanent în contact cu sistemele complexe, suntem parte a acestora, fiind conștienți că ele nu sunt în nici un caz o simplă însumare a părților componente și că trebuie analizate dintr-o perspectivă complexă, recurgând la posibile interacțiuni în interiorul și în afara sistemului. Textul literar în traducere funcționează ca un sistem dinamic, apt să se adapteze condițiilor pragmatice în care este

realizată o traducere, adică cerințelor, strategiilor, noilor viziuni teoretice și se pliază pe condițiile economice, politice, sociale ș. a. ale perioadei istorice respective, toate generând metode și strategii de traducere care își propun de fiecare dată să urmeze de aproape noile condiții de funcționare a sistemelor de comunicare interculturală.

Metodologia cercetărilor traductologice și fidelitatea în traducere

În general, o metodologie este considerată drept studiu al metodelor sau cunoștințelor care se referă la metodele de cercetare. În același timp, metodologia este una dintre caracteristicile sau trăsăturile definitorii ale unei discipline concrete și această constatare explică situația în care orice metodologie devine obiectul unor discuții care generează ajustarea și reevaluarea [6] acesteia în vederea elucidării poziționării teoretice a unui cercetător.

Dinamismul sistemului în traducere motivează examinarea lui prin aplicarea unei metodologii cu multiple fațete. Complexitatea problematicei se datorează faptului că traductologia este o știință relativ tânără, iar conceptele de bază au cunoscut pe parcurs o evoluție importantă care se desfășoară și în prezent în ritm sporit. Anume din aceste considerente nu putem vorbi despre o metodologie unică, bine cristalizată, și acest lucru este pus în valoare în multiplele cercetări asupra problematicei metodelor de cercetare științifică în domeniul traductologiei, axate pe un spectru vast de arii funcționale, precum științele cognitive, filologia, filosofia, pragmatica, traductologia ș.a.

Cunoscutul lingvist Roman Jakobson, apreciat înalt pentru teoria sa cu privire la funcțiile limbajului, nu a ratat ocazia de a-și expune opiniile privitor la unele probleme ale traducerii. Lingvistul se referă la contextul unui mesaj și susține că bogăția acestuia limitează pierderile de informații în procesul traducerii. Construindu-și viziunile teoretice asupra traducerii pe un fundament lingvistic, Roman Jakobson afirmă că limbile diferă în esență nu prin ceea ce *trebuie* să exprime, ci prin ceea ce *pot* să exprime, iar aspectul cognitiv al limbajului nu doar admite, ci impune interpretarea prin alte coduri, adică prin traducere [4, p. 84].

La rândul său, profesorul Eugeniu Coșeriu afirmă că „limbajul este fundamental pentru definirea omului” și că „libertatea limbajului este libertate istorică, libertate a omului ca ființă istorică” [1, p. 52]. Totodată, limbajul se caracterizează prin două dimensiuni esențiale – dimensiunea subiect-obiect și dimensiunea subiect-subiect [ibidem]. Aplicate la procesul traducerii, afirmațiile respective ținesc câteva elemente esențiale pentru acest proces: pe de o parte este vorba despre atitudinea traducătorului față de textul original în intenția de a crea un text nou într-o altă limbă (dimensiunea subiect-obiect) și, pe de altă parte, încadrarea în procesul respectiv a destinatarului traducerii (dimensiunea subiect-subiect). Răspunsul se conturează urmând două perspective: fidelitatea față de textul original (presupune „ignorarea” competențelor cognitive, culturale ș. a. ale destinatarului traducerii) sau libertatea, creativitatea în procesul traducerii (deseori criticată sau calificată drept o „trădare” a originalului). Totuși, considerăm că a doua perspectivă poate oferi un răspuns mai flexibil și mai adecvat în cazul traducerii literare datorită abordării concomitente a dimensiunii macro-textuale ce permite operarea cu o serie de condiții socio-istorice și culturale în care sunt produse originalul și, respectiv, versiunea acestuia într-o limbă străină; dimensiunea micro-textuală presupune, mai întâi de toate, o analiză a gradului de interpretare a structurilor de adâncime care aparțin „vastului domeniu al universaliiilor lingvisticii, și nu celui al universaliiilor limbajului”, adică este vorba despre „structura semantică a relațiilor sintactice, care nu coincide cu relațiile din lanțul vorbirii” [1, p. 97]. În cercetarea noastră încercăm să examinăm efectele comunicative ale interferențelor posibile între ambele demersuri aplicate la procesul traducerii textelor literare, precum și modul în care traducătorii îmbină fidelitatea și libertatea în demersul lor creativ.

Metodologia utilizată în prezentul articol este centrată pe analiza și sinteza unor opinii teoretice pertinente privitor la interferențele ce se formează la confluența strategiei la care se aliniază un traducător în tendința de a respecta un grad maxim de fidelitate față de textul literar în procesul traducerii, dar și modul în care traducătorul dezvoltă aptitudinile creative în interiorul acestui proces.

În cercetarea noastră asupra subiectului anunțat pornim de la ipoteza că, în epoca globalizării informatice și a plurilingvismului, metodologia traductologiei recurge la reflecții bine argumentate, fundamentate pe o serie de demersuri adaptate la etapele de cercetare.

Studiul teoretic asupra strategiilor de macro și micro traducere a textelor este important pentru valorificarea modului în care se constituie echilibrul dintre fidelitatea față de original și adaptarea la publicul țintă. Considerăm că metodologia de cercetare ar trebui să fie una combinată, reunind metode cantitative și calitative, raționamente de ordin deductiv și inductiv, acestea fiind totodată centrate pe impactul deciziilor lingvistice și culturale asupra receptării textului într-un nou spațiu lingvistic, iar relevanța metodologică rezidă în evaluarea procesului receptării interculturale, cu accent pe modul în care alegerile traducătorului modelează sensul, stilul și accesibilitatea operelor literare în contexte culturale diverse. Încercăm să delimităm unele demersuri ce ar putea fi clasate drept macro sau micro strategie de traducere și felul în care acestea se răsfrâng asupra transferului informației din original, a păstrării stilului autorului, a reflectării elementelor sociale, interculturale ș.a.

În istoria gândirii traductologice nu o dată s-a vehiculat condiția că gradul de fidelitate depinde direct de tipul de text supus traducerii, de funcția acestuia exprimată prin limbaj, dar și de gradul de cunoaștere a limbilor atrase în procesul traducerii. Ne referim la aria cercetărilor și viziunilor de tip didactic, de exemplu, cu autori precum Joan Luís Vives sau Leo Bruni. De la binomul traducerea literei vs traducerea sensului, dominant din cele mai vechi timpuri în abordarea metodelor de traducere, în prezent se încearcă trecerea la o triadă, în care a treia metodă le combină pe celelalte două, iar alegerea depinde de voința traducătorului.

Tot despre aceste condiții scrie cercetătorul ucrainean Oleksandr Kal’nychenko atunci când analizează viziunile lui Volodymyr Derzhavyn despre trei funcții ale limbii: comunicativă, cognitivă și artistică și care nu se pretează aceluiași gen de traducere, evidențiind trei tipuri de traducere: traducerea-povestire, traducerea-transcriere și traducerea stilizare și doar ultima este artistică la un anumit grad [5, p. 262]. Regăsim ecoul acestor opinii în lista funcțiilor limbajului și în cele trei tipuri de traducere delimitate de Roman Jakobson [4, p. 79-80]. Mai târziu, în cadrul teoriei Skopos, elaborată de cercetătoarea germană Katharina Reiss, este pus accentul pe trei tipuri de texte: informativ, (în care traducătorul privilegiază conținutul), expresiv (în care traducătorul privilegiază forma) și operațional (în care traducătorul privilegiază efectul comunicativ) [16, p. 48-66].

Itamar Even Zohar elaborează teoria polisistemului aplicată la teoria literară, văzută ca un sistem complex, dinamic și eterogen. În interiorul acestui sistem coexistă diferite sub-sisteme, iar traducerea ca parte a culturii țintă contribuie la formarea polisistemului [3]. Henri Meschonnic vorbește despre dimensiunea poetică în traducere, subliniind că ideile despre traducere se schimbă în Europa traducerii, care, de fapt, este Europa în care traducerea dispare [10, p. 9-60], iar Maurice Pergnier valorifică fundamentele sociolingvisticii în traducere [14].

Ideile emise de Thomas Kuhn sunt dezvoltate de Anthony Pym în lucrarea „Exploring translation Theories” în care autorul propune operarea cu paradigme teoretice [15].

O abordare originală a problematicei metodelor de traducere orientate pe tipul traducerii îi aparține cercetătorului german Michael Schreiber care, de asemenea, operează cu o triadă, dar în acest caz nu este vorba despre tipul de text ca atare, ci de relațiile ce se constituie între texte și contexte [18]. Astfel, putem extrage o referire explicită la ideea de abordare macro și micro textuală în procesul de traducere. Lingvistul german propune trei metode de traducere:

- traducerea textului (Textübersetzung), cu accent pe invariantele interne ale textului la nivel de formă și conținut – clasificăm această abordare șa confluența macro și micro strategiilor de traducere;
- traducerea contextuală (Umfeldübersetzung), cu accent pe invariantele externe ale textului, adică pe sensul preconizat inițial și pe funcția textului sursă – putem afirma că este vorba despre strategia de adaptare a textului tradus la normele limbii țintă;
- adaptarea interlinguală (Interlinguale Bearbeitung), care nu favorizează în nici un caz invariabilitatea, ci, mai curând, valorifică variante și modificări intenționate [18, p. 151-154].

Există o mare probabilitate de acceptare a metodelor plurale în analiza traducerilor, ceea ce se datorează abordărilor care au la bază mai mulți parametri și din care rezultă diverse propuneri metodologice. Totuși, este clar că relevanța utilizării unei sau altei metode este în relație directă cu diverse contexte pragmatice în care se realizează o traducere, deci, nu este vorba despre forme opuse și incompatibile de traducere, ci

despre diferite procese, reglate de numeroase principii care depind de obiectivele propuse în cadrul cercetării concrete.

Noțiunea de fidelitate în traductologia modernă

Noțiunea de fidelitate este prezentă în scrierile asupra traducerii din cele mai vechi timpuri. Se pare că este utilizată pentru prima oară de poetul Horațiu care era interesat ca „originalitatea să nu fie subminată de imitație”, adică traducătorul nu trebuie să nu ajungă un interpret servil – cea mai răspândită conotație a fidelității în epoca sa [apud 7, p. 21].

De-a lungul istoriei traducerii, ideea de fidelitate față de original este argumentată diferit, iar noțiunea cunoaște diverse denumiri în funcție de tipul textelor de tradus, de prioritatea atribuită textului sursă sau textului țintă. Apogeul criticilor se manifestă în urma apariției așa-numitor „frumoase infidele” (les belles infidèles) – a unor traduceri care, mai curând, erau niște imitații ale originalului. Georges Mounin reia problema fidelității în traducere în lucrarea „Les belles infidèles” [11], încercând să apere arta de a traduce și să ofere o viziune magistrală asupra traducerii.

În partea finală a capitolului asupra traducerii a lucrării „Essais de linguistique générale”, Roman Jakobson abordează unele probleme de traducere rezultate anume din diferite tipuri de text, precum jocurile de cuvinte, poezia, paronomaza și ajunge la concluzia că unica soluție acceptabilă în așa situații este transpunerea creativă. Lingvistul se referă la celebra epigramă italiană exprimată printr-o structură paronomastică *Traduttore, traditore* și afirmă că este nevoie de o atitudine cognitivă care ne obligă să transformăm acest aforism într-o propoziție mai explicită și să răspundem la întrebările: traducător al căror mesaje? trădător al căror valori? [4, p. 86].

O întrebare la același subiect o adresează cercetătorul belgian François Ost când încearcă să precizeze față de cine și față de ce trebuie să fie fidel traducătorul: față de intenția autorului, față de litera mesajului, a cuvintelor utilizate, a sensului vizat – toate întrebările sunt valabile atunci când este vorba despre original; sau, dacă ne referim la traducere – ce subînțelegem: fidelitatea față de limba țintă, față de așteptările cititorului, față de așteptările culturii sursă [13, p. 230]?

În acest context sunt bine venite spusele lui Paul Ricoeur despre faptul că traducătorul are statutul de mediator între autor și destinatarul traducerii, fiind într-un fel slugă la doi stăpâni: „îl slujești pe străin în opera sa, dar și pe cititor, în dorința lui de a și-o apropria”, iar paradoxul rezultă dintr-o „problematică excepțională, sancționată de două ori, atât de un legământ de fidelitate, cât și de suspiciunea unei trădări” [17, p. 44], căci nimeni nu poate servi doi stăpâni în același timp. Autorul consideră, într-un final, că ar fi nevoie de o „cale de ieșire din alternativa teoretică: traductibil versus intraductibil” care trebuie înlocuită printr-o altă alternativă „de natură practică, ce rezultă din însuși exercițiul traducerii, și anume fidelitate versus trădare” [17, p. 52].

În introducerea care precedă traducerea în limba română a textului lui Paul Ricoeur la care ne referim, denumită „Traducerea filozofiei, filozofia traducerii”, cercetătoarea și traducătoarea lucrării date Magda Jeanrenaud exprimă părerea că raportul fidelitate/trădare „este acum dedramatizat printr-o operație de deplasare: *fidelitatea* nu mai leagă direct, ca un raport inconturabil de filiație, textul de origine de textul țintă, iar *trădarea* este justificată de strategii de traducere ce nu mai impun conformitatea nemijlocită cu acesta.” [17, p. 5]

La rândul său, traductologul român Georgiana (Lungu) Badea definește noțiunea de fidelitate în traducere în felul următor: „Calitatea unei traduceri care respectă cât mai mult posibil intuiția presupusă a autorului TS (judecă exactitatea TȚ în raport cu fondul) și a cărei formulare în LT este în conformitate cu folosirea limbii și stilisticii acestei limbi (judecă calitatea legată de formă)” [8, p. 74]. Criteriile gradului de fidelitate depind de tipul strategiei de traducere adaptat de către traducătorul concret. Totodată, autoarea insistă asupra faptului că „Raportul dintre original și traducere nu poate fi neglijat, deoarece traducerea se apreciază numai prin raportare la original, nu prin comparația cu o altă traducere” [Ibidem].

Astfel, o primă constatare la care ajungem, este că noțiunea de fidelitate este coordonată cu tipul de text sau de informație care urmează să fie tradus, iar tendința actuală se rezumă la încercarea de a evita polarizarea strictă între literă și sens și atunci apare o altă metodă de traducere, orientată spre adaptarea textului

tradus la situația pragmatică a societății, limbii și culturii țintă, cu luarea în calcul a tipului de text supus traducerii. „În schimb, poziția receptorului se consolidează, în măsura în care funcția unui text este stabilită și în funcție de efectul acestuia asupra sa” [17, p. 44].

Fidelitate și/sau adaptare în contextul traducerii (literare) artistice: câteva exemple de aplicare a strategiilor creative

Opiniile teoretice expuse supra oferă o deschidere pentru o serie de analize și comentarii comparate ale unor versiuni de traducere pentru același text. Am selectat într-un corpus restrâns unele texte care au cunoscut mai multe traduceri din limba rusă în română, engleză, germană și franceză. Am încercat să determinăm în textul tradus elementele care se înscriu în cadrul socio-istoric, cultural, dar și lingvistic al originalului și, deci, analizăm metodele de traducere aplicate de fiecare traducător în concordanță cu fiecare context socio-cultural și lingvistic, urmărind, totodată, modul în care se manifestă neutralitatea în alegerea obiectivelor sau creativitatea acestora, exprimată prin intervenții suplimentare în textul țintă.

Este de menționat opinia cercetătoarei franceze Inês Oseki-Dépré care este de părerea că traducerea, la fel ca și textul creat (originalul) nu este stăpânit în totalitate de către autorul său. Autoarea afirmă că „Le problème soulevé par la traduction littéraire se révèle donc double. En plus du double *encodage* présent dans tout texte littéraire, on se trouve devant un double texte, constitué par le texte traduit en face du texte original” [12, p. 132]. Traductologul atenționează asupra faptului că ar fi bine de evitat o simplă comparare primară a textului-sursă și a textului-țintă prin semnalarea similitudinilor și diferențelor, a carențelor sau erorilor într-un text (sursă) în raport cu celălalt (țintă). Ar fi mai productiv să recurgem la practica comentariului prin care traducătorul reușește să mențină bogăția polisemică a originalului și evită tentația de a interpreta sau de a explicita textul în mod rațional [Ibidem].

Vorbind despre trei tipuri de intenții din perspectivă hermeneutică, Umberto Eco se referă la triada interpretarea-căutare a *intentio auctoris*, interpretarea-căutare a *intentio operis* și interpretarea-căutarea a *intentio lectoris*. Filosoful italian consideră drept dominant privilegiul inițiativei cititorului, iar dezbateră clasică se reduce, în opinia autorului, la opoziția a două programe:

- a) trebuie să găsim în text ceea ce a vrut să spună autorul
- b) trebuie să găsim în text ceea ce spune acesta, fără a ține cont de intențiile autorului [2, p. 29].

Sunt condiții care pot fi aplicate nemijlocit demersului metodologic al traducătorului unui text literar plasat în triada autor – traducător – destinatar (cititor). Traducerea literară este, în mare parte, o interpretare, iar opoziția programelor propusă de Umberto Eco abordează în mod indirect problema fidelității și adaptării în traducerea textului literar, legată, în primul rând, de autonomia (gradul de creativitate) traducătorului în demersul strategic acceptat, dar și de contextul pragmatic în care este realizată traducerea respectivă.

Încercăm să aplicăm criteriile de interpretare de mai sus la analiza unor blocuri de secvențe din texte literare traduse, selectate din scrierile lui Mihail Bulgakov. Este vorba despre romanele „Собачье сердце” și „Мастер и Маргарита” și traduceri ale acestora în limbile română, engleză, germană și franceză. Pentru al doilea roman dispunem de două traduceri în limba română realizate practic concomitent (2006 și 2007) de traducători din Republica Moldova și din România. Această remarcă este importantă pentru a examina ponderea contextului pragmatic al traducerii.

Blocul de exemple 1

Text original М. Булгаков, <i>Собачье сердце</i>	«А» он выучил в «Главрыбе» на углу Моховой, а потом и «Б» – подбегать ему было удобнее с хвоста слова «рыба», потому что при начале слова стоял милиционер. (p. 158)
Versiunea în limba română	Litera "A" a învățat-o de la "Glavriiba" ² , colț cu strada Mohovaia; a trecut apoi la litera "B", căci îi era mai ușor s-o ia de la coadă în citirea cuvântului rîba ³ , întrucât în partea cealaltă a magazinului stătea un milițian (p. 233). n.s. 2. Direcția generală a industriei și gospodăriei piscicole și maritime. n.s. 3. Pește.

Versiunea în limba engleză	He learned the letter “t” from “Fish Trust” on the corner of Mokhovaya, and then the letter “s” (it was handier for him to approach the store from the tail end of the word, because the militiaman who stood near the beginning of the “Fish”) (p. 12).
Versiunea în limba germană	Das A lernte er an dem Schild ”Glawryba” in der Mochowaja, dann das B (es war für ihn bequemer, von hinten zu beginnen, denn am Anfang des Wortes stand ein Milizionär) (p. 17).
Versiunea în limba franceză	Il apprit la lettre N grâce à la poissonnerie au coin de la rue Mokhovaia et ensuite même le O: il lui avait été plus facile d’aborder le mot Poisson par la queue parce que, sous le commencement, se tenait un agent de police (p. 20).

În blocul de exemple 1 traducătorul se află în fața mai multor provocări de ordin pragmatic, sociocultural și lingvistic. În primul rând, el trebuie să cunoască opera literară respectivă, specificul stilului individual al autorului acesteia. Traducătorul va demara în procesul de transfer a romanului „Соба́чье се́рдце” prin macro abordarea textului respectiv, determinând cu claritate emițătorului de idei, pentru a continua printr-o analiză a elementelor concrete (micro abordare) în secvențele de tradus. În exemplul analizat este vorba despre câinele Șarik și felul în care el „percepe, vede” realitatea, adică traducătorul trebuie să-și imagineze foarte clar perspectiva de descriere a situației respective. Câinele nu cunoaște sensul celor scrise, el doar memorizează locuri unde poate obține ceva hrană. Panoul *Главрыба* este legat nemijlocit de aceste circumstanțe și ceea ce fixează Șarik este forma simbolurilor (literelor), pornind de la sfârșitul cuvântului (alegere motivată de prezența unui polițist la celălalt capăt al panoului). Dificultatea alegerii strategiei de către traducător rezultă din necesitatea de a combina această perspectivă cu ponderea explicită a scrierii în limba rusă a panoului cu denumirea punctului comercial *Главрыба*, aceasta motivând în unele versiuni opțiunea pentru o traducere directă, ceea ce schimbă în totalitate descrierea ulterioară, comparativ cu originalul: în engleză - *Fish Trust*, în franceză *Poissonnerie*. Totodată, observăm că traducătorul în limba română a optat pentru un împrumut, oferind o notă explicativă la subsol, iar traducătorul în germană a recurs la împrumut, păstrând neschimbată descrierea contextului din original. Astfel, înregistrăm câteva alegeri strategice adoptate de către traducători în intenția de a transmite o realitate străină cititorului-țintă. Considerăm că alegerea traducătorului de limbă germană nu reflectă suficient situația pragmatică al mesajului original.

Blocul de exemple 2

Text original М. Булгаков, <i>Соба́чье се́рдце</i>	Черный кран от самовара, возглавлявший слово, обозначал бывшего хозяина Чичкина, горы голландского красного, зверей-приказчиков, ненавидящих собак, опилки на полу и гнуснейший, дурно пахнущий бакштейн (p. 158).
Versiunea în limba română	Robinetul negru al samovarului indica numele fostului proprietar Cicikin, munți de calupuri roșii de brânză olandeză, niște bestii de vânzători, care urau câinii, rumeguș pe dușumea și urât mirositoare brânză Backstein (p. 233).
Versiunea în limba engleză	A black samovar faucet over the word indicated the former owner of Chichkin’s, piles of red Holland cheese, beastly salesmen who hated dogs, sawdust on the floor, and that most disgusting, evil-smelling Beckstein (p. 12).
Versiunea în limba germană	Der Buchstabe Ч, der wie der schwarze Hahn eines Samowars aussah und am Anfang des Wortes ”Tschitschkin” stand, bedeutete den frühehren Besitzer des Geschäfts und außerdem Berge von rotem Holländer Käse, grausame Verkäufer, die Hunde hassten. Sägemehl auf dem Fußboden und scheußlich stinkenden Brick-Käse (p. 18).
Versiunea în limba franceză	La potence au début de l’inscription représentait l’ancien propriétaire <i>Tchitchkine</i> , des montagnes de fromage rouge de Hollande, des commis brutaux qui haïssaient les chiens, de la sciure sur le sol et d’horribles briques sentant mauvais (p. 20).

În blocul de exemple 2 înregistrăm aceeași perspectivă, adică din poziția lui Șarik care adună într-o imagine lucruri ce nu au vreo legătură directă între ele. Câinele a memorizat persoanele periculoase pentru el:

звепей-приказчиков / niște bestii de vânzători / beastly salesmen who hated dogs / grausame Verkäufer, die Hunde hassten / des commis brutaux qui haïssaient les chiens. Chiar în debutul frazei este descris modul de percepere a unor imagini și simboluri: la începutul numelui fostului proprietar este litera Ч din alfabetul chirilic care, pentru Șarik, seamănă cu un robinet și această imagine trebuie redată și în traduceri. Din start, observăm că traducătorii spre română și engleză nu a sesizat reușit situația descrisă, vorbind despre un samovar sau despre robinetul samovarului și nu despre simbolul respectiv. Versiunile în germană și în franceză totuși pun în valoare aceste detalii, respectând mesajul original. Pe lângă dificultățile de ordin pragmatic (situațional), în exemplul analizat se face referință la brânzeturi (горы голландского красного, дурно пахнущий бакштейн), pe care Șarik le deosebește și le „apreciază” după specificul mirosului. E de menționat că, în original, nu este explicitat că este vorba despre cașcavaluri, iar traducătorii au recurs la un context mai larg pentru a înțelege realitatea descrisă și, probabil din considerente de grijă pentru destinarii textelor traduce, au explicitat acest moment în versiunile propuse: горы голландского красного / munți de calupuri roșii de brânză olandeză / piles of red Holland cheese / Berge von rotem Holländer Käse / des montagnes de fromage rouge de Hollande ; дурно пахнущий бакштейн / urât mirositoare brânză Backstein / scheußlich stinkenden Brick-Käse. Traducătorul în franceză a accentuat doar că sunt niște lucruri cu un miros neplăcut, fără a preciza că este vorba despre brânzeturi : d'horribles briques sentant mauvais.

Istoria creării și publicării romanul lui Mihail Bulgakov „Мастер и Маргарита” este foarte specifică. Este cunoscut faptul că romanul nu a fost finalizat pe parcursul vieții autorului, iar o primă variantă a fost redactată de văduva lui Bulgakov. Această situație explică, probabil, faptul că originalul a cunoscut mai multe versiuni, mai ales că lucrarea a fost publicată de mai multe ori într-o formă prescurtată sau cenzurată. Textul mai este marcat de căutările stilistice originale ale autorului, descrise prin înstrăinarea ironică a cotidianului, combinarea dintre fantezie și cotidian, grotescul satiric, conflictul dintre creator și epocă, ceea ce îngreunează tendința de a defini tipul romanului: roman utopic, roman satiric, roman istoric, roman de aventuri, roman filosofic. Acesta combină într-o sinteză stilistică satira și convenționalitatea filosofică, fantezia, imagini biblice, arhetipuri mitologice, elemente de roman polițist, roman de aventuri etc. Astfel de interferențe ridică numeroase probleme și pentru traducerea romanului, în care traducătorul trebuie să răspundă provocării prin păstrarea tuturor fațetelor originalului.

Pentru analizele propuse în prezentul articol utilizăm originalul publicat în 2007. Alegerea este motivată prin faptul că volumul conține un suport important de note explicative la sfârșitul cărții.

Ne-am referit anterior la ponderea dimensiunii paratextuale în structura și conținutul traducerii unei opere literare [19]. Acest spațiu oferă o deschidere vastă prin oferirea cititorului traducerii a unui volum de informații de diferit gen, contribuind la explicitarea, la o mai bună percepere a intenției autorului originalului, a legăturilor ce se constituie între roman și epoca în care a fost scris ș.a.

Considerăm că acest lucru se explică prin grija editorilor față de cititorii originalului care se află deja la o mare distanță istorică și socială de evenimentele abordate în roman și pentru că, probabil, consideră important să explice unele elemente de ordin intertextual (interferențe cu textul Bibliei, realități ale societății anilor treizeci ai secolului al XX-lea descrise în roman ș.a.) pe care nu toți cititorii contemporani le pot sesiza în romanul respectiv. Aceeași alegere o constatăm în versiunea în limba engleză în care traducătorii plasează notele explicative la sfârșitul cărții. Unele note se regăsesc în versiunea în limba franceză, care sunt completate cu alte note de subsol orientate spre cititorul francez. Cele descrise ne motivează să afirmăm că alegerea macro textuală a originalului stă, de asemenea, la baza strategiei de traducere la care recurg mediatorii interculturali.

Blocul de exemple 3

Text original М. Булгаков, <i>Мастер и Маргарита</i>	Denumirea subcapitolului: Никогда не разговаривайте с неизвестными (р. 309). Nota la sfârșitul cărții : Никогда не разговаривайте с неизвестными. – Название гл. 1 выражает «житейскую мудрость» обывателя эпохи шпиономании и разоблачения «врагов народа». Подобные афоризмы, разбросанные в тексте, - маски автора, делающие его как бы представителем той самой «толпы», которую он изображает (с. 770).
--	--

Versiunea în limba română, (traducere de Vsevolod Ciornei), 2006	Să nu intrați niciodată în vorbă cu persoane necunoscute (p. 7).
Versiunea în limba română (traducere de Ion Covaci), 2009	Nu vă lungiți la vorbă cu necunoscuții (p. 9).
Versiunea în limba engleză	Never Talk with Strangers (p. 7).
Versiunea în limba germană	Sprechen Sie nie mit Unbekannten (p. 11).
Versiunea în limba franceză	Ne parlez jamais à des inconnus ² (p. 23). ² Notă de subsol de pagină: Rappel ironique de la psychologie de beaucoup de Moscovites, en une époque où l'obsession de l'espionnage était omniprésente.

Nota explicativă în original oferă un comentariu considerat important de către autorul acesteia G. Lesskis, astfel este descrisă realitatea socială din epoca descrisă și, totodată, este explicitată alegerea denumirii subcapitolului. Observăm că doar în versiunea în limba franceză există o notă de subsol care pregătește, într-un fel, cititorul francez pentru receptarea unui conținut puternic marcat de ironie.

Blocul de exemple 4

Text original М. Булгаков, <i>Мастер и Маргарита</i>	Одна из них, под командою Крысобоя, должна будет конвоировать преступников, повозки с приспособлениями для казни и палачей при отправлении на Лысую Гору, а при прибытии на нее войти в верхнее оцепление (p. 339). Nota la sfârșitul cărții: <i>Лысая Гора</i> – то же что Голгофа (евр. череп), место, где был распят Христос (находилось на с.-з. от Иерусалима, теперь – в черте города). Булгаков не только русифицирует название, но и отождествляет его с горой под Киевом, на которой, по народным преданиям, «ведьмы шабаш справляют», устанавливая тем самым ассоциативную связь с романом «Белая гвардия».
Versiunea în limba română, (traducere de Vsevolod Ciornei), 2006	Una dintre ele, sub comanda lui Marcus Moartea Șobolanilor, va trebui să-i escorteze pe criminali, carele cu instrumentele de execuție și pe călăi, în drumul lor spre Muntele Pleșuv, iar la sosire să intre în cordonul de sus (p. 40).
Versiunea în limba română (traducere de Ion Covaci), 2009	Una dintre ele, sub comanda lui Marcus Moartea-Șobolanilor, urma să-i escorteze pe osândiți, pe călăi și carele cu uneltele de tortura până pe Muntele Pleșuv, iar odată ajunsă la destinație, să formeze acolo un cordon, cel superior (p. 40).
Versiunea în limba engleză	One of them, under the command of Ratslayer, was to convoy the criminals, the carts with the implements for execution and the executioners as they were transported to the Bald Mountain ²⁴ , and on arrival was to join the upper cordon (p. 32). ²⁴ Notă la sfârșitul cărții: <i>Bald Mountain</i> : Also referred to in the novel as Bald Hill and Bald Skull, the site corresponds to the Golgotha (“place of the skull”) of the Gospels, where Christ was crucified, though topographically Bulgakov’s hill is higher and farther from the city. There is also a Bald Mountain near Kiev, Bulgakov’s native city (p. 401).
Versiunea în limba germană	Die eine, unter dem Befehl von Marcus Ratenschläger, sollte die Verbrecher, die Wagen mit den Hinrichtungsgeräte und die Henker zum Schädelberg eskortieren und diesen nach ihrer Ankunft oben absperren (p. 43-44).

Versiunea în limba franceză	L'une d'elles, sous le commandement de Mort-aux-rats, devait escorter les criminels, les chariots portant les instruments du supplice et les bourreaux jusqu'au monte Chauve¹, et là, former la garde haute (p. 58). ¹Notă de subsol de pagină: Au mot hébreu traditionnel de Golgotha (le crâne), Boulgakov substitue, par le bais d'une traduction libre, celui de mont Chauve qui fait référence au mont Chauve situé près de Kiev, où, selon les croyances populaires, se tenaient des réunions de sorciers. Dans <i>La Garde blanche</i>, ce lieu est mentionné plusieurs fois.
-----------------------------	--

Explicitarea în traduceri a numelui propriu din original *Крысобо́й* este oferită traducătorilor în contextul mai larg al romanului, unde Bulgakov folosește paralel cele două, adică prenumele Marcus și porecla, aceasta fiind tradusă literal în toate limbile, căci este un element ce prezintă caracteristica personajului în cauză. Totodată, versiunile în engleză și în franceză conțin și notele explicative din original, oferind cititorilor din limbile respective explicitarea jocului cu numele propriu Golgota utilizat de autorul romanului. În celelalte versiuni se pierde intertextualitatea ce marchează legătura cu textul biblic, fiind tradusă literal denumirea *Лысая Гора* din textul de bază al originalului.

În urma analizelor versiunilor în blocurile de exemple, revenim la afirmațiile lui Umberto Eco despre limitele interpretării și despre faptul că, în pofida faptului că un text este deschis spre o infinitate de interpretări, probabil ele depind totuși de intenția traducătorului și de felul în care acesta se îngrijește de cititorul său. Umberto Eco explică că o lectură hermetico-simbolică a textului poate fi realizată în două moduri: prin căutarea unei infinități de sensuri pe care autorul le introduce în textul său, sau prin infinitatea de sensuri pe care autorul nu le-a cunoscut, căci acestea sunt inventate de destinatarul textului respectiv [2, p. 30-31].

În aceste situații, traducătorii au un statut dublu, de cititor al originalului și de creator al unui nou text și anume aici pot ieși la suprafață ideile necunoscute sau neintuite de autorul originalului.

Concluzii

Traductologia este o disciplină teoretică relativ recentă, din aceste considerente viziunile teoretice, conceptele de bază, metodele de cercetare cunosc o diversitate importantă, ceea ce nu permite definitivarea unei metode singulare de cercetare științifică.

Este recomandat de a opera cu metode combinate de cercetare, adaptate secvențial la diferite etape ale unei cercetări traductologice, acestea variind mai mult în cazul cercetărilor de un volum mai mare.

Astăzi nu mai operăm cu opoziții rigide în alegerea strategiilor de traducere: există tendința tot mai evidentă de a abandona binoame strategice limitative (literal/liber) și de se orienta spre o flexibilitate mai mare a demersului traductiv adoptat de traducător.

Fidelitatea și adaptarea sunt opțiuni care se manifestă rând pe rând, respectând stilul individual al autorului textului literar, dar și contextul pragmatic în care este realizată traducerea operei literare.

Macro și micro abordarea textelor de tradus se combină în permanență, contribuind mai întâi la cunoașterea în profunzime de către traducător a operei, a stilului autorului, a epocii descrise etc. și, în consecință, dezvoltarea și aplicarea unui demers creativ, orientat spre destinatarul textului tradus în spații socio-istorice, culturale și lingvistice concrete.

Bibliografie:

1. COȘERIU, Eugeniu. *Omul și limbajul său*. Iași: Editura Universității „A. I. Cuza”, 2009, 465 p. ISSN 2066-080; ISBN 978-973-703-386-4.
2. ECO, Umberto. *Les limites de l'interprétation*. Éditions Grasset et Fasquelle, 1992, 413 p. ISBN 978-2-253-94192-7.
3. EVEN-ZOHAR, Itamar. Polysystem Studies. In: *Poetics Today*, Vol 11, Number 1. Tel Aviv University, Duke University Press, 1990, 262 p.
4. JAKOBSON, Roman. *Essais de linguistique générale*. Paris: Les Editions de Minuit, 1963/2003, 260 p. ISBN 2-7073-1841-8.

5. KAL'NYCHENKO, Oleksandr. A Sketch of the Ukrainian History of Translation of the 1920s. In: T. Hermans, A. Chavlin, A. Lange et D. Monticelli (éds.), *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Brussels, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2011, p. 255-67.
6. KUHN, Thomas S. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962, 196 p. ISBN: 0-226-45804-0
7. LUNGU-BADEA, Georgiana. *Scurtă istorie a traducerii. Repere traductologice*. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, 194 p. ISBN 978-973-125-098-4.
8. LUNGU BADEA, Georgiana. *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2012, 221 p. ISBN 978-973-125-362-6.
9. MEADOWS Donela H., *Pour une pensée systémique*. Paris, Rue de l'échiquier, 2023, 287 p. ISBN 978-2-37425-377-0.
10. MESCHONNIC, Henri. *Poétique du traduire*. Editions Verdier, 1999, 473 p. ISBN 2-86432-307-9.
11. MOUNIN, Georges. *Les belles infidèles*, Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires du Septentrion, 2016, 110 p. ISBN 978-2-7574-1153-7.
12. OSEKI-DÉPRÉ, Inès. *Théories et pratiques de la traduction littéraire*. Paris, Armand Colin, 1999, 283 p. ISBN 2-200-01568-2.
13. OST, François. *Traduire. Défense et illustration du multilinguisme*. Millau, Librairie Arthème Fayard, 2009, 321 p. ISBN 978-2-213-64366-3.
14. PERGNIER, Maurice. *Les Fondements sociolinguistiques de la traduction*. Paris, Les Belles Lettres, 2017, 393 p. ISBN 978-2-251-44672-1.
15. PYM, Anthony. *Exploring Translation Theories*. 3 ed. New York, ROUTLEDGE, 2023, 256 p. ISBN 978-1-032-46759-7; 978-1-032-47751-2; 978-1-003-38313-0.
16. REISS, Katharina. *Translation Criticism: Potential and Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*, trad. E. F. Rhodes, New York, Routledge, 2014, 140 p. ISBN 13: 978-1-138-14311-1 (hbk), ISBN 13: 978-1-900650-26-7 (pbk).
17. RICŢEUR, Paul, *Despre traducere*. (Traducere și studiu introductiv de Magda Jeanrenaud Postfață de Domenico Jervolino), POLIROM, 2005, Colecția PLURAL, 106 p. ISBN 973-681-906-X.
18. SCHREIBER, Michael. Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: M. Snell-Hornby, H. G. Hönl, P. Kussmaul et P. A. Schmitt (éds.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg, 1998, pp. 151-54. ISBN-10 3860579924; ISBN-13 978-3860579923.
19. ZBANT, Cristina. Aspecte ale paratextualității în traducere. În: *Limba română. Revista de știință și cultură*. Nr. 3-4, (153-154), Anul XVII, Chișinău, 2008, p.119-123. ISSN 0235-9111
20. ZBANT Ludmila, GHEORGHITA Elena, ZBANT Cristina. Le chaos, le système et le fractal appliqués à l'analyse du processus de traduction. In: *L'expérience de traduire*. Paris, Editions Honoré Champion, 2015, p.219-233. ISBN 978-2-7453-3109-0.
21. БУЛГАКОВ, Михаил. Избранное. *Мастер и Маргарита*. Москва, Эксмо, 2007, p. 305-736. ISBN 978-699-12747-4.
22. BULGAKOV, Mihail. *Maestrul și Margarita*. Chișinău, Cartier, 2006, 504 p. (traducere de Vsevolod Ciornei). ISBN 978-9975-79-018-5.
23. BULGAKOV, Mihail. *Maestrul și Margareta*. București, Humanitas Fiction, 2009, 515 p. (traducere de Ion Covaci). ISBN 978-973-689-293-6.
24. BULGAKOW, Michail. *Der Meister und Margarita*. Verlagsgruppe Random House GmbH, Munchen, 511 p. (traducere de Thomas Reschke). ISBN-10: 3-630-62093-0, ISBN-13: 978-3-630-62093-0.
25. BULGAKOV, Mikhail. *The Master and Margarita*. New York, Penguin Books, 412 p. (traducere de Richard Pevear, Larissa Volokhonsky). ISBN 0-14-11-8014-5.
26. BULGAKOV, Mikhail. *Le Maître et Marguerite*. Paris, Robert Lafont., 2008, 582 p. (traducere de Claude Ligny). ISBN 978-2-266-13437-8.
27. БУЛГАКОВ, Михаил. *Собачье сердце*, Москва, Эксмо, 2006, 688 с. ISBN 5-699-15234-2(PK XX), ISBN5-699-05794-3 (3II).
28. BULGAKOV, Mihail. *Inimă de câine*. Iași, Polirom, 2003, 363 p. (traducere de Alexandru Calăis, Paraschiva Bădescu et alii). ISBN 973-681-225-1.

29. BULGAKOV, Mikhail. *Heart of a Dog*. New York, Grove Press, 1987, 123 p. (traducere de Mirra Ginsburg). ISBN-10: 0-8021-5059-4, ISBN-13: 978-0-8021-5059-2.
30. Bulgakow, Michail. *Hundeherz*. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH, Co. KG, Munchen, 1988, 150 p. (traducere de Gisela Drohla). ISBN 3-472-61005-0.

Date despre autor :

Cristina ZBANT, doctorandă, Școala doctorală de Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0008-1082-0156

E-mail: cristina_zbant@yahoo.de

Prezentat: 01.03.2026

Recenzat: 07.04.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026